

Проф. др Иван Коларић
Др Срђан Дамњановић

ФИЛОЗОФИЈА

Уџбеник за гимназије и средње школе

Драги читаоче,
уџбеник који је пред Вама плод је настојања да на једном месту имате све што вам је потребно за наставу Филозофије. Држећи се начела да су питање и задатак вреднији од хиљаду речи, јединице посвећене важнијим филозофима обogaћене су ликом филозофа, карактеристичном идејом, краћим изворним текстом, питањима, појмовником, коментаром као и различитим мисаоним задацима и радионицама. Наставник филозофије може уџбеник користити на различите начине, комбинујући уобичајено излагање и „интерактиван” приступ. Циљ није превасходно у томе да ученик запамти основне идеје, већ да поставља питања и формулише проблеме, уживајући у радости сазнања. Опет, сходно ситуацији, уџбеник се може користити на уобичајени начин, пратећи текст написан стандардном величином слова.

Аутори

I УВОЂЕЊЕ У ФИЛОЗОФИЈУ

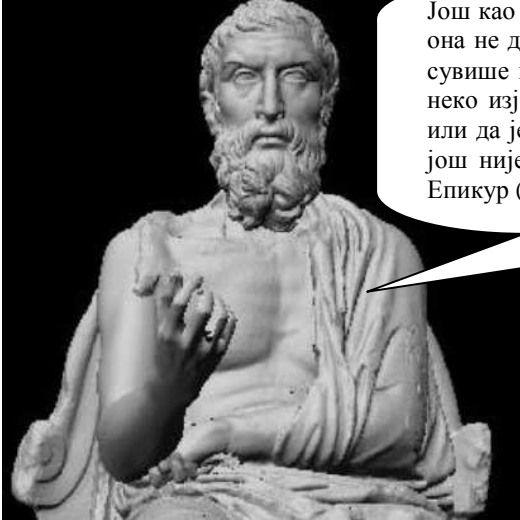
A. ПОЈАМ И ИЗВОРИ ФИЛОЗОФИЈЕ

1. Име и појам филозофије

Чему још филозофија?

Реч *филозофија* данас има негативан призив, зато што од ње, наводно, нема практичне користи. Да ли занатлија или техничар морају да бране и правдају сопствену вештину? Њихова занимања су саморазумљива. Пекар није пекар првенствено ради хлеба, него ради зараде. Када се то више не исплати, он може постати произвођач теста или трговац брашном. Насупрот томе, филозоф је филозоф, ради саме филозофије, без обзира да ли за његовим послом има неке „практичне” потребе или не.

Међутим, свако од нас поставља **филозофска питања**. Човек се пита **о смислу и вредности живота, о сазнању и границама сазнања**. Филозоф та питања не поставља спонтано, као дете, него у складу са филозофском методом, промишљеним начином испитивања. **Бављење филозофијом развија и унапређује мишљење, подстичући нас да сваки проблем сагледамо целовито, али и да уобзиримо и неке необичне приступе и перспективе**. Зашто би то било сумњиво? Ипак јесте. Јер, филозоф се издваја из живота, посматра свет рада и интереса. Филозофија, у своме позиву, садржи храброст да се мисли, али и да се испита властито мишљење, као и мишљење других људи. Зашто смо постали сиромашни услед изобиља које су нам донеле техника и наука? Зашто задовољавајући једну потребу, одмах постајемо гладни друге? Како изаћи из тог зачараног круга, вазда суочени са тајном света, рађања и смрти? Филозофија је зато потребна свим људима, а одбијају је они који живе на субхумани, нељудски начин:

Још као млад, нека се човек бави филозофијом, а кад остари, нека му она не досади. Јер ни за једног човека није сувише рано, а ни за кога сувише касно да почне да се стара о свом душевном здрављу. А ако неко изјави да још није дошао час за њега да се бави филозофијом, или да је то време већ прошло, онда он личи на човека који тврди да још није дошло време за срећан живот, односно да је већ прошло.
Епикур (341-270)

Зашто се треба бавити филозофијом?

Етимолошка дефиниција филозофија

Филозофија почиње у старој Грчкој, крајем седмог века старе ере. Етимолошки посматрано, сама реч филозофија (φίλοσοφία) на грчком значи мудрољубље, односно **љубав према мудрости**. Води порекло од грчких речи мудрост (σοφία) и пријатељ, љубитељ (φίλος).

Под утицајем латинског и немачког језика, код нас је прихваћена употреба речи филозофија и филозоф, уместо изворних философија и философ.

Ко је био први филозоф?

Питагора, легендарни математичар и оснивач религиозно-политичке заједнице, први је употребио реч филозоф. Када је тиранин Леон из Флијунта питао једном Питагору ко је он и чиме се бави, овај одговорио да није мудрац (σοφός) него љубитељ мудрости (φιλόσοφος). У вези стим је и Питагорина разликовање трију врста људи који одлазе на Олипијске игре: први долазе да се такмиче, други да тргују, а трећи – да све то посматрају. Ови трећи су најплеменитији, јер се баве *највишом музиком*, како је Питагора назвао филозофију. Сличну класификацију извршио је и Аристотел, разликујуће следеће врсте живота: 1) Посматрачки, односно теоријски живот, чија је суштина истраживање; 2) практични живот, чија је суштина пракса, практична мудрост или разборитост; 3) потрошачки живот или живот производње и уживања. Историје филозофије обично Талеса региструју за првог филозофа. Понекад се у прве филозофије убрајају Хераклит и Питагора.

Дефиниција филозофије

Различити филозофи филозофију различито одређују и дефинишу. Зато је оправдано говорити о мозаику дефиниција филозофије:

Почетак и крај сваке филозофије јесте слобода. (Шелинг)
Филозофија је своје време изражено у мислима. (Хегел)
Филозофи не расту као печурке из земље, они су плодови свога доба, свог народа, чији најсуптилнији, најдрагоценији и најневидљивији сокови круже у филозофским идејама. (Маркс)
Филозофија одржава на животу наш осећај за чудо показујући нам познате ствари с непознате стране. (Расел)
Филозофија значи: бити на путу. Њена су питања битнија од њених одговора, а сваки се одговор претвара у ново питање. (Јасперс)
Филозофија је савремени облик бестидности. (Ками)
Филозофија ће значити неизрециво, јасно приказујући изрециво. (Витгенштајн)

Наведите које од ових дефиниција разумете, а које не разумете! Замолите професора да вам протумачи неразумљиве дефиниције! Изабери и запамти мисао која ти се највише допада!

Филозофска питања тичу свих људи и света у коме они живе. Зато је прва карактеристика филозофије општост и **целовитост**. Занатлију не занима шта је ципела у суштини, које су њене битне, суштинске карактеристике. Филозофа напротив занима шта је **суштина** или **битност** неког предмета мишљења. Произвођач се питања да ли ће плод његовог труда донети зараду, да ли су делови склопљени примерено сврси, а не процењује њихов смисао, не пита се о њиховој вредности, а још мање, шта тај предмет заиста представља насупрот уобичајеној представи (нпр. шта је аутомобил а шта све људи мисле о њему). Дакле, филозофски однос према света је пре свега **критички**. Реч *критика* потиче од грчке речи **крисис**, што значи суђење, процењивање, утврђивање и разликовање. Важна особина филозофије није критизерство, критика ради саме критике, него умни напор постављања питања која се тичу целовитог и суштинског одговора на загонетку света и човека. Могуће је дати само условну, али свеобухватну дефиницију филозофије:

ФИЛОЗОФИЈА ЈЕ ЦЕЛОВИТО, БИТНО И КРИТИЧКО МИШЉЕЊЕ О ЧОВЕКУ И ЊЕГОВОМ ОДНОСУ ПРЕМА СВЕТУ.

На основу знања из Логике одреди све елементе дефиниције! Назначи по чему се филозофија разликује од неког другог начина мишљења, нпр. научног!

Појмовник

ПРАКСА (грч. τὸ πρᾶξις =чињење, деловање; лат. actio) - Делатан однос према свету, као суштина људске пролазне и варљиве егзистенције. Пракса има више димензија: онтолошку, гносеолошку и аксиолошку. Она је суштина човека, као бића праксе или јединог бића које се практично односи према свету, мењајући га у складу са својим потребама.

ТЕОРИЈА (грч. ἡ θεωρία, = гледање, божански поглед, разматрање, увиђање) – Мисаона и сазнајна активност човека, безинтересно посматрање и увиђање битних односа у свету. У сличном значењу употребљавају се и латински термини *контемплација*, *спекулација*, *визија* - као и старословенски израз *созерцање*.

Сноп питања и тема:

Шта је старије, целина или део? Зашто је мисао Карла Јасперса еротична? Зашто не постоји универзална дефиниција филозофије? Зашто је бити филозоф позив а не професија? Прокоментариши Аристотелово одређење врста живота с обзиром на актуелне трендове!

2. Извори и побуде филозофских истраживања

Зашто се људи баве филозофијом? Шта је човека побудило да постави прва питања о себи, сазнању и свету? Премда можемо прецизно утврдити када настаје филозофија, људи су одувек имали потребе за њом. Најчешће се под филозофским побудама сматрају сумња, чуђење, тежња за смислом, сазнањем и животна мудрост.

Сумња

Сумња повезује филозофију и младост. Млад човек сумња у све што види и чује, јер га одбија свет наслеђен од очева. Зато тај свет испрва посматра са стране, докле год га не прихвати, пропуштајући га кроз властите мисли и осећања. Сумња

значи ставити под суд ума све оно што се узима као сигурно и неиспитано. Дакле, сумња има свој циљ, сврху и смисао, а у филозофији је она део филозофског метода, једног посебног начина мишљења. Зато **Рене Декарт формулише прво методско правило: У све треба сумњати! Али не ради саме сумње, него да би се доспело до прве темељне извесности – сигурно је да постојим ја који сумњам, осећам, мислим и надам се: *Cogito ergo sum* – мислим дакле постојим.**

Чуђење

Чуђење повезује филозофски став и наивност детета. Дете се чуди јер му је свет још увек неразумљив, туђ и непознат. Може се зачудити над зором и росом, укусом мора, нечијом косом. Усвајањем света губи се чуђење: Чудна ми чуда! Међутим, касније се зачудимо над појавом властитог лика у огледалу (огледало је прастари симбол теорије). Да ли смо то заиста ми? Свет, дат на основу сумње и мишљења јавља нам се као пред-мет, управо на основу чуђења. Зато **Ојген Финк вели: Најдубља филозофска зачуђеност је зачуђеност над саморазумљивим.** Тежња за сазнањем, чуђење и сумња су увек блиско повезане и најчешће се раздвајају тек у теоријском ставу – ставу размишљања, анализе и истраживања.

Платон је рекао да је извор филозофије чуђење. Наше око нам је „омогућило да стекнемо поглед на звезде, Сунце и небески свод”. Тај поглед нам је „дао нагон за истраживањем свемира. Из тога се родила филозофија, највеће благо које су смртницима подарили богови”. А Аристотел: „Јер чуђење је оно што је људе нагнало на филозофирање: најпре су се чудило ономе што им се чинило изненађујуће, затим су постепено ишли даље и питали се о преображавањима Месеца, Сунца, звезда, и о настанку свемира”.

Чудити се значи тежити ка сазнању. У чуђењу постајем свестан незнања. Тражим знање, али знања ради, не „из било које потребе”. Филозофирање је као буђење из везаности за нужду живљења. Буђење настаје кад се ослобођено од те везаности погледају ствари, небо и свет, у питањима: шта је све то и одакле све потиче – питањима чији одговори не треба да послуже било чему корисном, него само да пруже задовољење.

Пошто сам у сазнању бића задовољио своје чуђење и дивљење, убрзо се јавила сумња. [...] Филозофирајући, ја зграбим сумњу, покушавам да је радикално спроведем - или уживајући у негирању помоћу сумње, пред којом више ништа не важи и која не може да учини ни корак напред – или питајући: где је она извесност која се опире свакој сумњи и која може честито да одоли свакој критици. (Јасперс, *Филозофија егзистенције*, стр. 133-134)

Зашто Платон и Аристотел у чуђењу виде извор филозофије? Чиме се бави здраворазумско, научно и на крају филозофско чуђење? Чему води чуђење? Када се јавља сумња? Чему води сумња?

Смисао и/или бесмисао

У филозофији, тежња за смислом јавља се као филозофија сама. Сократ је суочен са избором између живота без филозофије и смрти, изабрао смрт, јер живот без филозофије није вредан живота. Проблем смисла и бесмисла закуцао је поново на врата средином двадесетог века. Албер Ками верује да до свог смисла (или бесмисла) свако мора доћи сам, преузимање готовог смисла значи извршити филозофско самоубиство. Смисао се за човека наводи у апсурду, који настаје у односу човека и света, пише Ками. Човек живи у паклу противречности (жуди за другима који га одбацују, радује се животу премда ће колико сутра, умрети, итд). Зато Ками верује да се тек прихватањем апсурда јавља радост живљења и доживљаја света.

Мудрост и потреба

Премда се народна мудрост разликује од филозофије, она је убедљиви доказ да постоји тежња за мудрошћу. Људи су од вајкада имали потребу да формулишу мисли које изражавају суштину искуства и схватања живота. Мудрост се јавља у изрекама, пословицама, митовима, легендама – кристалима осмишљавања живота. Ипак, између народних умотворина и филозофије постоје и велике разлике. Народна мудрост је плод колективног ума, а филозофија је лично стваралаштво. Филозоф тражи аргументе и испитује разлоге, док народна мудрост узима све здраво за готово. Неретко, оштрицу критике филозоф окреће и према властитим идејама. Филозоф је испитивач и истраживач мудрости.

Прочитај текст и одреди који искази припадају народној мудрости а који филозофији:

*Ко рано рани, две среће граби.
Због тога ваља ићи за оним што је заједничко. Али, премда је логос (закон, ум) заједнички, ипак већина живи тако као да свако има своју властиту памет.
Лако ли је туђим копљем глозиње млатити.
Добар човек, магарцу брат.
Рат је отац свега и свега је краљ. Једне је показао као богове а друге као људе, једне је учинио робовима а друге слободнима.*

Објасни зашто?

Напокон, филозофија задовољава и неке практичне потребе. Данас постоји филозофија државе, права, економије, науке. Многе научне дисциплине претпостављају познавање основних филозофских појмова и концепција. Људи се баве филозофијом из најдубље унутрашње потребе, али и из спољашњих повода.

Кроз чуђење и сумњу свет нам је постао далек, али постали смо далеки и самима себи. Зато поново морамо појмити, осмислити и преосмислити себе и свет. У суштини, то је основни задатак филозофије. Јер, не само да свет постоји кроз нас, него и ми постојимо кроз свет.

Појмовник

АПСУРД (лат. ab-surdus=немогућ). Нешто бесмислено, логички немогуће, погрешно, али не и без неког свог смисла.

Питања и задаци!

Шта је сумња? Зашто је најдубља филозофска зачуђеност, зачуђеност над саморазумљивим? Зашто нам је свет, кроз чуђење и сумњу постао далек? Наведи неколико народних пословица које у себи садрже реч мудрост! Зашто се људи баве филозофијом? По чему се разликују народна мудрост и филозофија? Објасни да ли је твоје присуство настави филозофије ствар унутрашње или спољашње потребе? У чему се састоји основних задатак филозофије?

3. Филозофија и друге области духа (религија, уметност, наука)

У филозофији реч дух означава све оно што је човек створио својим раз(умом), изразио осећањем или уобличио вештином. Поред филозофије, дух обухвата сферу и религије, науке и уметности. Човек се према свету не односи само филозофски, него и посредством митологије, религије, уметности и науке. Може се

рећи да религија, уметност и филозофија циљају на једно те исто, али и да свака сфера духа то представља на свој начин.

Филозофија и религија

Филозофија почива на **сумњи** и чуђењу, религија на **вери** и осећању. Филозофи истражују и сумњају, постављају питања и решавају филозофске проблеме. Верујући, нпр. хришћани, познају кроз љубав, уче кроз слике (иконе), обреде (литургију), а све то ради „победе над смрћу” и вечног живота. Ипак, вера и сумња не искључују једна другу, него се више допуњавају и подстичу. И филозофија и религија инсистирају на моралном усавршавању и самоусавршању човека.

Историјски посматрано, Средњовековље почиње оштрим сукобом филозофије (која је припадала паганској култури) и хришћанства. Цар Јустинијан затвара све филозофске школе у Атини, а у Новом завету, мудрост овог света (филозофија) окарактерисана је као лудост. Доцније, велике средњовековне културе, развијају се плодотворним прожимањем хришћанске религије и хеленистичке филозофије. Религијом се бави посебна филозофска дисциплина, филозофија религије.

Филозофија и уметност

Војин Стојић, *Јајинци*.

Филозофска питања и уметничка дела никада не застаревају. Уметничко дело је успело уколико изражава **лепо**, односно, уколико је сјај лепоте надкрили сва остала значења. Уметнички успешно може да обухвати и оно што је, посебно за онога ко је без сензибилитета за уметност – ружно, као што и слика неке лепе жене, ма како била верна, може бити дата на баналан, кичерски начин. Слично је и са филозофијом. Филозофска дела су део надвремене

епистемолошке заједнице. Ми данас читамо Платонове дијалоге као што се дивимо делима уметника из давних времена. У филозофским делима, мудрост, која производ посебног аргументативног поступка, треба да надкрили сва остала значења. Међутим, филозофи често посежу и за уметничким изразом, не би ли открили оно што разуму остаје сакривено или недоступно.

Уметничка дела садрже оно лепо или уметнички успешно, док филозофска садрже **мудрост**, која је дата кроз посебан метод, проблеме и питања. Најзад, многа филозофска дела написана су на уметнички успешан начин, као што и поједина уметничка дела имају филозофску поруку. И уметност и филозофија су ту ради саме себе, а уколико служе неким другим циљевима, политичким, економским губе свој смисао или лепоту. Парадоксално, када су ту ради себе, уметност ради уметности, а филозофија ради филозофије, на један дубљи начин, служе животу. Зашто је то тако није лако рећи.

Разлике између филозофије и уметности нису мале, али главна је следећа: Уметност делује **непосредно** – ми смо у тренутку згромљени снагом, Пикасове Гернике, Шостаковичеве симфоније, Шумановићевог акта, или споменика *Јајинци* Војина Стојића. Зато Имануел Кант на следећи начин одређује лепо: **Лепо је оно што је предмет општег свиђања без помоћи појмова**. Напротив, филозофија делује **посредно**, тихим појмовним радом, студирањем дела великих филозофа, живим дијалогом са савременицима, писањем и читањем филозофских дела, размишљањем, решавањем проблема и постављем питања. Проблемима филозофије уметности, бави се посебна филозофска дисциплина, естетика.

Питање!

Да ли морамо знати шта споменик значи (види слику уз текст) да бисмо уживали у његовој лепоти?

Филозофија и наука

Филозофија је као прамаглина свих знања називана краљицом и мајком свих наука. И филозофија и наука **теже истини**. Међутим, научне истине тичу се једног дела света. Наука (грч. ἐπιστήμη, лат. scientia) је методски заснован и логички уређен систем знања о појавама из одређене области света или бивства. Развојем појединачних предмета (оно шта) и посебних метода (оно како) истраживања, из филозофије су се почеле издвајати посебне науке (нпр. резултати хемијских истраживања су готово до краја деветнаестог века били објављивани у филозофским часописима, а психологија се издвојила тек почетком прошлог века).

Не питајући се за свој смисао, науке су изгубиле филозофски темељ. А научно технолошки напредак, сам по себи, није створио бољи и лепши свет. Око нас буја цвеће зла. А шта тек тек рећи за сумануту класификацију наука на тзв.

природне и друштвене? Да ли аксиоми, хипотезе, чисти појмови математике постоје у природи? Где је медицина? Да ли и једна наука постоји ван друштва, институција, људске заједнице, па и биологија? Далеко је заснованија Винделбандова класификација на номотетске и идеографске науке. Прве су оне које откривају и утврђују законе. У њима доминирају аподиктични, односно **безусловни** искази. Друге се баве идејама и проблемима, па у њима доминирају асерторички, односно проблематички искази. Напокон, филозофске идеје имају **вечну вредност**, а научне истине **мењају се кроз време**. Проблемима научног сазнања баве се посебне филозофске дисциплине, епистемологија, односно филозофија науке.

Шта филозофи раде кад раде? Ово је доиста чудно питање и можемо покушати на њ одговорити тако да најпре кажемо шта они не раде. У свету око нас има много ствари које су прилично добро познате. Узмите, на пример, рад парне машине – то спада у подручје механике и термодинамике. Затим, знамо прилично много о грађи људског тела [...] о кретању звезда [...] Сви ови примери сасвим одређеног знања припадају овој или оној науци.

Међутим, сва ова подручја познатог граниче се са непознатим. Зађе ли неко у те граничне пределе, и пође ли даље, прелази са тла науке, на поприште спекулације. Ова спекулативна активност представља један начин истраживања, а то је између осталог, оно што се зове филозофијом. Као што ћемо видети, сва различита подручја наука почела су као филозофско истраживање у овом смислу. А чим се која наука ваљано утемељи, настави даље више-мање самостално, осим у питањима граничних проблема и методе [...]

Истовремено, ваља оделити филозофију од других облика спекулације. Сама по себи, филозофија се не трси да уклони наше невоље, нити да нам спаси душе. Као што су рекли Грци, она је нека врста авантуре посматрања, којој се препуштамо за свој рачун. Ту дакле, нису посредни питања о догми, ни обреди, ни света бића ма које врсте, премда поједини филозофи, наравно, могу испасти тврдоглави догматичари. Постоје, у ствари два става према непознатом. Један је да се прихвате искази људи који говоре да о томе знају из књига, из мистерија или других извора надахнућа. Други је да се изађе и сам посматра, а то је пут науке и филозофије.

На крају, споменимо једну карактеристику филозофије. Упита ли ко шта је математика, можемо му узвратити дефиницијом [...] Филозофија се не да тако дефинисати. Свака дефиниција је спорна и садржи већ један филозофски став. Једини начин да се докучи шта је филозофија јесте да се филозофира... (Бертранд Расел, *Мудрост запада*, стр.6)

По чему се разликују филозофија и наука? Наведи разлику између филозофије и религије? Опишите филозофски и научни однос према непознатом! Зашто се филозофија не може дефинисати?

Сноп питања

Сходно Винделбандовој класификацији, у коју врсту наука би сврстао филозофију, а у коју логику? Зашто је почетком прошлог века Фридрих Јодл дефинисао филозофију као *умни рад, који човек предузима у намери да споји резултате научног истраживања у једно непротивречно посматрање света, које би било у стању да задовољи потребе разума и захтеве душе?*

В) ФИЛОЗОФСКА СИСТЕМАТИКА

1. Филозофска питања и филозофска терминологија

Основна филозофска питања

Основна филозофска питања никада не застаревају, а могу се формулисати на различите начине. Свакако су најпознатија она Кантова, која гласе: **Шта могу да сазнам? Шта треба да чиним? Чему могу да се надам?** На ова питања одговарају чувене три критике: *Критика чистог ума*, *Критика практичног ума* и *Критика моћи суђења*. Из ова три питања следи једно једино, које лежи у њиховом темељу. Оно гласи: Шта је човек? Премда ова питања без детаљније разраде не значе много, ипак се нешто из њих може закључити у погледу основног питања. Човек је биће које се пита о смислу, границама и могућностима људског знања; биће које се пита о смислу властите праксе, својих (не)дела. На крају, човек се пита о смислу наде.

Проблем филозофске терминологије

Оно што одбија од филозофије, то је њена застрашујућа терминологија. Многи филозофски термини, имају једно значење у свакодневном животу или науци, а у филозофији неко сасвим друго. Речи у филозофији немају своје првобитно значење, а за филозофију је карактеристичан и њен **појмовни, апстрактан језик**. Без посебних филозофских термина не би било ни филозофије, него би била тек скуп неповезаних умотворина. У сваком случају, филозофски језик треба да је леп и једноставан, али никако не по цену властитог смисла. Филозофска терминологија је произашла из филозофског односа према свету, али је и она сама условила настанак многих филозофских проблема и мисаоних конфузија. Уосталом, **границе нашег језика су и границе нашег света** (Витгенштајн).

Важнији филозофски појмови/термини

Немогуће је издвојити најбитније филозофске појмове. Сваки избор подразумева већ заузимање једног одређеног филозофског становишта. Ипак, *бивство и биће, сазнање, истина, вредност, добро, лепо, субјект, објект, апсолут, идеја* јесу сигурно једни од значајних.

Сазнање. У филозофском смислу, сазнање је процес истраживања истине. Појам сазнања упућује на проблем сазнања, на питање шта је сазнање. Када кажемо *знамо* у обичном језику, ми при томе не подразумевамо и питања **да ли је**, или **како је** сазнање могуће.

Истина. Појам истине упућује на комплекс проблема. Ученици који су разумели градиво логике, схватили су да постоји прегршт теорија које одређују садржај појма истина. Опет, заједничка карактеристика свих ових теорија је да урушавају произвољно схватање истине. Нпр. када кажемо да је истина различита, или да свако има своју истину, превиђамо да смо управо дали једну општу и заједничку (логосну) дефиницију истине. Истина у филозофији није непосредно дата, већ је резултат напорног истраживања, промишљања и пропитивања различитих **аргументата**, разлога на којима почива наш закључак. У сваком случају, мудро је уздржати се од доношења дефинитивних судова, а више инсистирати на судовима који изражавају идеје и проблеме.

Бивство(вање). Један од најконфузнијих филозофских појмова јесте појам бивства (грч. εἶναι, лат. esse, немачком das Sein, енгл. Being). Бивство је оно што на различите начине припада свим појединачним бићима или стварима. Бивство је нешто Једно, свет, апсолут. Пошто изнад тог појма не постоји виши род (*genus proximum*) он се не може дефинисати на аналитички или карактеристични начин. Зато је мудро разликовати бивство и биће. Све што постоји или све што јесте назива се биће. Оловка коју држим у руци, мој пријатељ, његово рђаво расположење јесте биће, па чак и могућност да ће сутра оздравити. И та могућност јесте, она постоји, дакле и оно је неко биће. У савременој филозофији се проблемом разлике бивства и бића бави Мартин Хајдегер. Ма како филозофски појмови били тешки и магловити, они се на крају свде на човека и његов живот.

Мартин Хајдегер у заборау разлике између бивства и бића налази епохалну судбину човека. Филозофи су превидели **онтолошку разлику** бивства и бића, именујући оно што уопште јесте једним појединачним бићем, идејом, енергијом, атомом, духом, материјом, итд. Хајдегер је ту појаву именовано **заборавом бивства**, који је тако дубок, да смо заборавили да смо уопште заборавили. Претварајући човека у *службеника заборава* европска метафизика завршава се техником која бивство своди на материјал и расположивост. Важније је дакле *имати* и *располагати* него бити. Нпр. зато данас човек служи аутомобилу а не аутомобил човеку. Хајдегер излаз види у уметности, која представља супротност техничкој рационалности.

Питања и задаци!

Понови учење о појму из Логике: појам и термин, денотација и конотација, обим и садржај, однос језика и мишљења! Понови теорије истине из Логике! Наведи што више случајева случајне или намерне језичке конфузије. (Пошто се филозофија непрестано обрачунава са властитим мисаоним конфузијама, оспособљава нас да се суочимо са језичким конфузијама око нас).

2. Филозофске дисциплине

Филозофија је јединствена, али је изнутра подељена на различите филозофске дисциплине.

Метафизика или **онтологија** је део филозофије који се бави првим узроцима (принципима, начелима, почелима) свега што јесте. Аристотел је зато одређује и као **прву филозофију**. Њен предмет је најапстрактнији могући појам који има максималан обим а минималан садржај – све што постоји. Тај појам је **бивство** или како је то формулисао Аристотел, **биће као биће**:

Постоји нека наука која посматра биће као биће и све што му по себи припада. Ова наука није истоветна ни са једном од такозваних посебних наука. Јер ниједна друга наука не посматра уопште биће као биће већ одвоји неки његов део, па посматра прилученост која му припада, као на пример математичке науке. Аристотел, <i>Метафизика</i> , 1003a25

Шта је предмет метафизике односно онтологије? По чему се она разликује од других наука?

Питање *шта је бивство* води питању *како га сазнати*?

Гносеологија или епистемологија изучава изворе, порекло, развој, предмет и проблеме сазнања. У блиској вези са гносеологијом налазе се логика и

методологија. Логика се бави законима ваљаног мишљења а методологија путевима доласка до истине, како у филозофији, тако и у посебним наукама.

Покушао сам да покажем како наше знање нараста кроз покушај и елиминацију грешке, а да је основа разлика између његовог преднаучног и научног раста у томе што на научном нивоу свесно трагамо својим грешкама: свесно прихватање критичког метода постаје главни инструмент тога раста. Попер, *Трагање без краја*, стр. 147

На који начин Карл Попер објашњава раст знања? У чему је разлика између научног и преднаучног нивоа?

Међутим, да ли на исти начин сазнајемо чињенице и вредности?

Аксиологија је филозофска дисциплина чији је предмет истраживање вредности (појам, врсте, хијерархија, проблем највиших вредности). Један од најважнијих проблема аксиологије свакако је однос чињеница и вредности.

Дискрепанција између онога што јесте и онога што треба да буде је централна полуга сазнања и основна одлика бивствовања. Преко суодношења онога што јесте и онога што треба да буде, човек постиже свест о својим властитим могућностима, преко тога разумева могућност прелажање преко граница постојећег. Животић, *Аксиологија*, стр. 156.

Зашто је важан несклад између чињеница и вредности?

Када филозофи одреди човека као биће не као биће које јесте, него као оно које тек треба да буде, аксиологија се приближава антропологији и етици:

Етика је филозофија морала, чија је етимолошка основа грчка реч етос. Ради се о филозофској дисциплини која истражује основе и изворе моралних норми, карактер, моралне принципе, вредности али и смисао људског живота. Појам смисла је етички примарнији од среће, коју наш највећи филозоф прве половине прошлог века овако одређује:

Срећа је могућа и није могућа. Ако под срећом разумемо живот пун радости, живот у коме преовладају не само јаке емоције него у јаким емоцијама задовољства знатно премашују болове, таква срећа није могућа. Ако под срећом разумемо релативну срећу, срећу свесног живота без јаким задовољстава, али и без јаким болова, онда је таква срећа могућа. Петронијевић, *О вредности живота*, стр. 245.

Зашто је појам смисла примарнији, односно вреднији од среће?

Филозофска антропологија бави се питањем *шта је човек?*

Homo mensura, animal rationale, zoon politikon, tool making animal, homo mortale, homo historicus, homo socius, homo erectus, homo negans, homo oeconomicus, homo religiosum, homo ideologicus, homo aestheticus, homo absconditus, homo hermeticus, homo praxis, homo educandus, homo volans, homo humanus, homo ludens, homo amans, homo paitens.

Уз помоћ речника и интернета протумачи наведене дефиниције човека! Зашто су све ове дефиниције мањкаве? Зашто је могућ филозофски одговор на питање шта је човек?

Према Ојгену Финку, рад, игра, љубав, борба и смрт чине основу наше коначне егзистенције. Ако под игром схватимо и уметност, видимо да је она једна од најважнијих димензија човековог живота.

Естетика је филозофија уметности, бави се проблемом уметничке лепоте, као и тријадом стваралац-дело-посматрач. Њен циљ није у томе да оцењује уметничка дела, него да разуме смисао уметности.

Прави непосредни предмет естетике су позитивне или негативне уметничке вредности, техничке лепоте или ружноће. Уметност је, у ширем смислу речи, преображавање природног материјала од стране човека: „Човек додат природи”, говорио је Бекон. У том смислу она обухвата механичке, индустријске или примењене вештине, вештину инжењера или лекара, које преко уметничких заната неосетно достижу лепе вештине у правом смислу речи: књижевност, пластичну уметност и њихове комбинације. Лало, *Основи естетике*, стр. 9.

Шта је предмет естетике?

Опет, појаву лепог многи везују за бивство: било да је она истина бивства, јер отвара оне димензије које нису доступне разуму (науци и филозофији), било да се лепо не може свести на ништа друго ван себе самог. У том смислу је естетика блиско повезана са онтологијом.

Постоје и друге филозофске дисциплине: **Филозофија природе, филозофија математике, филозофија историје, филозофија религије, филозофија језика, филозофија науке, филозофија технике, филозофија права, филозофија политике**, итд. Мада у оквиру сваке филозофске дисциплине постоје бројна посебна питања и специјални проблеми изучавања: „Свако филозофско питање води у целину филозофије; она нема гране и дисциплине, јер она сама у целини није грана и није дисциплина”.

Питања и задаци

Онај који никад није ни пожелело ни латио се ружног или злог, није паметан: никад није морао савладати да самог себе покаже разборитим. (Антифонт)

Јер песник је нарочито биће: он је лак, крилат и свештен, и не може певати пре него што буде понесен заносом, пре него што буде изван себе и свог мирног разума; али докле год он нема то добро, не може, као ни сваки човек, ни певати ни прорицати. (...) Јер они то не говоре занатски него божјом снагом. Јер, кад би они о једном предмету умели лепо говорити на основу своје занатске умешности, онда би то умели и о свему другом. (Платон)

Природа је видљиви дух, а дух је невидљива природа (Шелинг)

Тако протезање у дужину, ширину и дубину сачињава природу телесне супстанције, а мишљење природу мисаоне супстанције. Наиме све друго што се може приписати телу има као претпоставку протезност, па је само неко стање протезне ствари, као што све оно што налазимо у духу представља само раличита стања мишљења. (Декарт)

Очи су и уши људима зли сведоци, ако имају варварске душе. (Хераклит)

По природи, не постоји ни добро ни зло, јер ако је нешто по природи добро или лоше, мора бити подједнако добро или лоше за све људе, као што је снег хладан за свакога. Али не постоји такво добро или зло које би било заједничко свим људима; према томе, не постоји ништа добро или зло по природи. (Диоген Лаертије)

Све што постоји – колико оно што постоји првобитно, толико и оно о чему се каже да постоји на било који начин – постоји по једноме. Та шта би и могло бити ако не би било једно? Јер ако се томе одузме јединство које се о њему изриче, то више није оно. Неће наиме постојати ни војска ако није једно, ни плес ни стадо а да нису једно. (Плотин)

Текстови разматрају проблеме који припадају: а) онтологији, б) гносеологији, в) етици, г) естетици. Објасни и зашто се у неким случајевима двоумиш око различитих дисциплина! У чему се састоји сличност између Кантовог и Платоновог схватања уметности?

Напиши у првом ступцу седам највиших вредности по њиховом значају. У другом ступцу, такође по хијерархији, наведи седам предмета или личности које би понео са собом на пусто острво!

3. Историја филозофије и њена периодизација

Вероватно је најбољи увод у филозофију проучавати њену историју. Историја филозофије није збир мњења, произвољних судова које су филозофи изrekli о овом или оном, већ је проучавање филозофског мишљења током

времена. Историја филозофије је филозофија историје филозофије, јер у историји филозофије филозофија саму себе чини мисаоним предметом и проблемом. Посматрањем како се проблеми развијају у времену започиње критичко суочавање са њима. Прва значајнија књига из историје филозофије је Аристотелова *Метафизика*. Данас су посебно цењене историје филозофије Вилхелма Винделбанда, Фредерика Коплстона и Бертранда Расла.

Хегелова идеја јединственог развоја

За Хегела филозофија **није збирка случајних судова** него јединствени рад људског духа. Према се међусобно разликују, све филозофије представљају филозофију, при чему личности нису битне, него идеје које они изражавају.

Историја филозофије излаже нам низ племенитих духова, галерију хероја мисаоног ума који су, благодарећи снази тог ума, продрли у суштину ствари, природе и духа, - у суштину самог бога, и тако су успели да својим радом стекну највеће благо, благо умнога сазнања. Због тога су догађаји и раније ове историје у исто време такви да у њихову садржину и вредност не улази толико личност и њен индивидуални карактер, - док, напротив, у политичкој историји субјект подвига и догађаја јесте појединац по особености своје нарави, своје генијалности, својих страсти, по енергичности или слабости свога карактера, уопште по ономе што га чини тим одређеним појединцем, - већ напротив у њој су творевине утолико изврсније уколико је за њих мање заслужан нарочити појединац, уколико оне томе насупрот више припадају слободном мишљењу, општем карактеру човека као човека, уколико више само то безлично мишљење представља стваралачки субјекат. (Хегел, *Историја филозофије* I, стр. 9.)

Зашто Хегел верује да личност није битна у историји филозофије? Наведи разлику између политичке историје и историје филозофије?

Филозофија дакле има свој почетак, средину и крај, који Хегел налази у властитом мисаоном систему, она никако није хаотична збирка анегдота, судова и мњења.

Оно до чега нам је овде стало можемо обухватити једним јединим појмом, појмом „развића“. Када нам он постане јасан, све остало ће се показати и произаћи само од себе. Творевине историје филозофије нису никакве пустоловине, - као што ни историја света није само романтична, - она не представља само неку збирку случајних догађаја, доживљаја ригера-луталица који се сами потуцају по свету, бесциљно се изнуравају и чија је делотворност без трага ишчезла. Исто тако је нетачно да је неко самовољно измислио нешто овде, а неко други нешто друго тамо, већ у кретању мисленог духа постоји у суштини повезаност. Све бива по законима ума. Са том вером у светски дух морамо приступити историји, а нарочито историји филозофије. Г.В.Ф. Хегел, *Историја филозофије* I, стр. 24.

Који појмови обезбеђују јединство филозофије?

Ниче – филозофија у служби живота

Фридрих Ниче разликује **антикварни, монументални и критички** однос према историјском. У антикварном односу од историје правимо збирку мумија, прикупљамо мртву прошлост. У критичком се напротив, са висине наших времена и судова обрушавамо према прошлом, налазећи да она не одговара садашњем стању науке и филозофије. У монументалном ставу, у прошлом налазимо велике узор егзистенције, мрцварећи садашњост живота. Сви ови односи су непријатељски према животу – велике егзистенције понашају се неисторијски, верује Фридрих Ниче. Великани духа су редовно у служби живота, стварају ново, а прекидају устаљену традицију.

Јасперс – временлов комуникације

Насупрот Хегелу, Јасперс верује да је личност битна, јер је мисао потпуно жива само заједно са **личношћу** који ју је мислио – зато у историји филозофије тражимо филозофе а не само лебдеће мисли. Историја филозофије је **комуникација** или „транстемпорална епистемолошка заједница“, у којој су укључени сазнање, љубав, борба. При томе је највише мерило „отвореност за бивство“, односно опажање оног битног и супстанцијаног у различитим мислима. Међутим, мисли и проблеми се не мењају, него сазревамо (лат. *maturatio*) ми сами.

У том смислу филозоф комуницира с филозофима прошлости и бива сведок остварене комуникације. Јер, уколико дубље продира у то царство духова, утолико боље види како су сви они у узајамном односу борећи се међу собом, волећи се, оживљавајући једни друге, како они сваки пут буде мртве и како их, такође, заборављају, губе. [...] Само природном постојању својствено је да живи од данас до сутра. Егзистенцији, међутим својствено је да не само животари објективно у бесконачном времену, већ да у временском облику, у прошлости, а затим у садашњости и будућности, има пред очима оно истинито и саму себе. (Јасперс, *Светска историја филозофије*, стр. 51)

Зашто су носећи појмови Јасперсове историје филозофије личност и комуникација? Какав је однос временских демензија и егзистенције – пуног, личног постојања?

И за Ничеа, Хегела, Јасперса историја филозофије је најдубљи проблем, који се састоји у ономе како филозофија излази на крај сама са собом. Из искуства знамо да је управо изаћи на крај са самим собом оно најређе и најтеже.

Периодизација историје филозофије

Свака филозофија, премда захвата нешто вечно и непромењливо, уједно је и чедо свога времена. Сходно мери времена, људи на свој начин одговарају на стара питања и отварају нова. Као основни периоди у историји филозофије обично се сматрају:

1. **Античка филозофија** (од VII века пре Христа до 529. год., када цар Јустинијан затвара све филозофске школе у Атини).

2. **Средњовековна филозофија** (од 529. год. До XV)

3. **Нововековна филозофија** (од XV века до Хегелове смрти 1831)

4. **Савремена филозофија** (од 1831 до данас)

Питање

Зашто је историја филозофије филозофија историје филозофије?

Одреди које реченице изражавају антикварно, монументално, критичко и у служби живота схватање историје и објасни зашто:

Требало би да наведем и проучим ама баш све српске филозофе деветнаестог века!
Задатак историчара филозофије је да покаже како је мисао напредовала до данас, колико јој је требало да досегне до садашњег научног схватања.

Задатак историчара је да прикупи, што објективније објасни и сачува све мисаоне судове прошлих филозофа!

Задатак историчара филозофије је да истакне велике хероје људског мишљења, како би они били стални путоказ долазећим генерацијама.

„Слушај сине, обриши слине, не буди алав, још си балав” . (Из песме *Слушај сине*, Боре Ђорђевића)

Задатак историчара филозофије је да омогући мисаону комуникацију за коју је заинтересован човек суочен са проблемима свога времена.